

ZOON POLİTİKON (SİYASAL HAYVAN) YA DA “GÖNÜLLÜ KULLUK” VE “ÖZGÜRLÜKTEN KAÇIŞ”¹

Hulki Cevizoğlu*

Özet

Bu makalede, siyaset sosyolojisi ve sosyal psikoloji bağlamında; bireylerin oy verme davranışlarını etkileyen siyasal davranışları, özgürlük algıları, özgürlükten kaçış davranışlarının temelinde yatan itkiler ele alınmaktadır. İnsan beyninin yanılğaları, güç ve otorite karşısındaki davranış biçimleri, sahiplenilmek arzusuna dayanan aidiyet ve onaylanma gereksinimi, otoriteye itaat, efendi-köle ilişkileri, benlik ve bireysel benliğin yok edilmesi ile toplumsal çözeltiye dönüşen insan modeli incelenirken, literatüre yeni kavramsal katkılar da yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Benlik, efendi-köle ilişkisi, gönüllü kulluk, özgürlük, siyasal hayvan

*Başkent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

1 Bu makale yazarın Benlik, intihar ve kolektif narsisizm bağlamında kitle psikolojisi başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

ZOON POLITIKON (POLITICAL ANIMAL) OR VOLUNTARY SLAVERY AND ESCAPE FROM FREEDOM

Hulki Cevizoğlu*

Abstract

In this article, in the context of political sociology and social psychology; The political behaviors that affect the voting behavior of individuals, their perceptions of freedom, and the underlying motives for their behavior to escape from freedom are discussed. While examining the human model, which is transformed into a social solution with the errors of the human brain, its behaviors against power and authority, the need for belonging and approval based on the desire to be owned, obedience to authority, master-slave relations, the destruction of the self and individual self, new conceptual contributions are also made to the literature.

Keyword: *Freedom, master-slave relations, self, voluntary slavery, zoon politikon*

**Başkent University, Faculty of Science and Letters, Program of Sociology*

ZOON POLİTİKON (SİYASAL HAYVAN) YA DA “GÖNÜLLÜ KULLUK” VE “ÖZGÜRLÜKTEN KAÇIŞ”

GİRİŞ

Her canlı, canlılığını sürdürmek üzere kodlanmıştır ve kendisini “yeniden üretir.” Beyni, bedensel organlarından gelen tepkilere göre ölmek için önlem alır. Zihin bedene uyar, beden zihne.

Var olmak için direnmesi gereken bir canlı, niçin varlığına son verecek bir davranışa koşarak (kavga-dövüş) gider? Ayağının altındaki tabureye niçin gönüllü olarak tekme vurup, kendi ipini çeker ve yok olur? Ne “acı, korkusu” vardır ki, ölümünü kurtuluş olarak görür? Bu, “varlık bilimi” ontolojinin olduğu kadar psikolojinin de ilgi alanıdır.

“Sosyal varlık” da, biyolojik varlıkla aynıdır. O da var olmak “zorundadır.” Peki, niçin bunun tam tersini, sosyal ve siyasal varlığını sona erdirmenin örneklerini de görüyoruz? İnsanlar, güç ve “temsil” sahibiyken bir “boş gösteren” durumuna düşmeye niçin “gönüllü rıza” gösteriyor? Bir insan niçin özgürlükten kaçır ve gönüllü kul olmak ister?

Gruplar, güç kullanımı ya da güç kullanımına yönelik (örtük-açık) tehditlerle karşılaşınca mı davranış değişikliğine gider? Bu durumda kaçınılmaz görünen şey –dışsal ya da içsel nedenle- haklı hale mi gelir? Tabi hale getirilecekler, benliklerini yok edecek bir dönüşüme nasıl razı olurlar? Siyaset bilimci ve antropolog Scott’un sorusuyla devam edersek, bu, “yanlış bilinç mi yoksa dalkavukluk mudur?” Rızanın davranışsal sonuçları nasıl üretilir?

“Tabi gruplar durumlarını düzeltmek için hiçbir şeyin yapılamayacağına ve bunun her zaman böyle olacağına ikna edildiklerinde, boş eleştirilerin ve umutsuz özelemlerin önünde sonunda söneceği bile düşünülebilir.” (Scott, 2014: 125)

Bourdieu'nun "kaçınılmaz olanı sevmek" dediği bu durumu Marks şöyle tanımlıyor: "Celladını kurtarıcısı olarak gören bir toplum, kasabın bıçağını yalayan aptal danaya benzer." Kaçınılmaz olan şey, hiçlik (yokluk) olduğunda durum daha da netleşiyor. Butler'ın formülasyonu, "Hiç var olmamaktansa, madun olarak var olmayı tercih ederim" şeklindedir. Butler, Nietzscheci tarzda düşünülünce, "köle ahlâkı"nın makul bir hesaplamaya dayandığını, "Bu şekilde köleleştirilmiş 'olma'nın hiç olmamış 'olmak'tan daha iyi" olduğu sonucuna varıldığını söylüyor (Butler, 2005: 15 ve 124). Bunu, kendisini yok eden sosyal öznenin, efendiye "tutkulu bağlılığı" olarak anlayabiliriz.

FÜHRER'İN UŞAĞI OLMA

Kant, *Ahlakın Metafiziği*'nde "Söylenen yalanla kişi insanlık onurundan feragat eder ve bir bakıma onu yok etmiş olur" diyor. Durkheim da *Sosyoloji ve Felsefe*'de vurguluyor: "İnsan kişiliği kutsaldır: çiğnenmez ya da sınırları içine girilmez." Peki insan niçin bu kutsallığından vazgeçiyor, "benliğini" yok ediyor, varlığını başkasına "sunarak" adaletsiz bir güce teslim oluyor?

Erich Fromm, bunu "*Bir Fühner'in uşağı olma*" biçiminde tanımlıyor ve bu yolun çağdaş topluma giden yolda Luther ve Calvin tarafından açıldığını ileri sürüyor. Ona göre, bu davranışın altında insanın doğasında bulunan yalnızlık ve güçsüzlük duygularından kaçmak/kurtulmak isteği yatıyor (Fromm, 2015).

Beyindeki Hayaletlerin Oyunu

Buradaki "fühneri" hem anlatıldığı gibi Hitler (gibi diktatörler), hem de anlatılmadığı gibi (kastedildiği anlamın çok daha üzerinde olarak) "*beyindeki hayaletlerin oyunu, beyin diktatörlüğü*" olarak anlamamızın daha uygun olduğunu düşünüyorum.

Batı'da geniş bilgisi nedeniyle "Olağanüstü Bilgin" (*Doctor Mirabilis*) olarak anılan Roger Bacon ise, 800 yıl önce, "*Otoriteye bağlılığın bilginin önündeki en büyük engel olduğunu*" söylemişti.¹ Modernitenin

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için "*Ortaçağ Hristiyan Dünyasında Astronomi ve Bilim*" başlıklı kısımda, Tekeli ve arkadaşlarının değindiği, Roger Bacon bölümüne bakılabilir.

sosyologlarından Wagner de, *kimliklerin sosyal inşasında*, insanın farklı kimliklere bürünmesinin modern toplumlarda “öznenin sonunu” getirdiğini belirtip, bunun çok doğal karşılanıyor olmasını eleştirir: “Bir kimsenin seçtiği kimliğin istikrarı değişebilir” (Wagner, 1996: 225-227). Kişinin benliğinin ve dolayısıyla kimliğinin başkasına devri, “dış güçler tarafından gasp edilmiş bir benlik” egemenliğidir. Burada bir “özgür irade” söz konusu değildir. “Özgür olduğumuzu düşünürüz ama aslında değiliz. (...) Sinir-bilim bize yanıldığımızı ve özgür iradenin benlik yanılışının bir parçası olduğunu, görüldüğü gibi olmadığını söyler. (...) Ayrıca, mantıksal olarak da özgür irade olamaz” (Hood, 2014: 146-149). Günümüzden yaklaşık 1.850 yıl önce yaşamış olan Roma’nın altın çağının imparatoru Marcus Aurelius “Düşünceler” adlı kitabında, bir tragedya ozanından alıntı yapıyor: “Köle olarak doğdun sen, usunu kullanmaya hakkın yok” (Aurelius, 2016: 156). Bunca yıl sonra hâlâ aynı soruyu soruyoruz: Bu doğamızda mı var, sonradan mı inşa ediliyor?

SAHİPLENİLME ARZUSU VE İNSANIN ONAY ARAYIŞI

Bu davranış bilinçli değildir ve kendine eziyet etmek (mazoşizm) ya da başkasına eziyet etmek (sadizm) biçimindeki kişilik özelliklerinin “ortak noktasıdır.”

Bu kişiler, içinde buldukları “yalnızlık” ve “önemsizlik” korkularından “benliklerini başkasına sunarak” kurtulacakları yanılışını yaşarlar. Bir bilinçaltı korku biçimindeki yalnızlık, güçsüzlük ve önemsizlik duygularının “sahipsizlik” ve “koruyucu bir güçten yoksunluk” ile de eş anlamlı olduğunu düşünüyorum. Fiziki ya da sosyal varlığını yok ederken, sahiplenildiklerini ve kendisinden daha büyük bir güç tarafından “kabul edildiklerini / tanındıklarını / onaylandıklarını” sanırlar.

Rumen deneme yazarı ve ahlakçısı Cioran Çürümenin *Kitabı*’nda, “İnsanlık sadece kendini telef edenlere tapmıştır” (2016: 99) derken efendileri ve köleleri de tanımlamış oluyor. “Varlığının haklılığını kanıtlama” duygusu, şiddetli bir otoriye uyma ihtiyacı doğuruyor. Giovanni Baldelli *Sosyal Anarşizm*’de kendini onaylatma davranışının bu duygudan kaynaklandığını vurguluyor.

"Yaşam, kendisine bağımlı hiçbir şey olmadığı düşünülduğünde tamamen anlamsız görünür. Herhangi bir şeyin kaynağı, yaratıcısı ve başlatıcısı olmamak, kişinin dünyadaki varlığını yersiz, sebepsiz ve gereksiz hissetmesine yol açar.

Bu, sözcüğün tam anlamıyla önemsiz olmak demektir. Bu nedenle çoğu insan herhangi bir biçimde şiddetli bir otorite isteği duyar: yani, varlığının haklılığını kanıtlamaya, kendi öneminin başkalarınca tanınmasına istek duyar." (akt. Sennett, 2014: 196)

"İnsanın onay arayışı", benliğini (ruhunu) satıp köleleşmekle de sonuçlanabiliyor. "Kendini aldatan insanın" temel yanılgularından biri köleliği özgürlük olarak algılamasıdır.

"Birey kendisini olumsuz anlamda "özgür" hisseder, yani yabancılaşmış, düşmansı bir dünya karşısında kendi beniyle yapayalnızdır. (...) Korkmuş birey, kendisini bağlayacak bir kimse ya da bir şey arar: artık kendi bireysel beni olmaya dayanamaz ve panik içinde ondan kurtulmaya, bu yükü, yani benliğini yok ederek yeniden güven duymaya çabalar." (Fromm, 2015: 164)

Hey Sen!

İnsanın onay arayışı, kendisini "aklama mecburiyeti" Althusser'in "çağırma teorisinde" de net biçimde görülmektedir. Özne, bilinçaltında kendisini suçlamakta ve kurtuluş aramaktadır. Otoritenin (efendinin) "hey sen, oradaki!" biçimindeki çağrısı aradığı kurtuluş için tam bir fırsattır. Bu çağrıya yüzünü dönerek rahatlar, huzura kavuşur ve kendisini aklayarak kurtuluşa erer. Olmayan suçunu affettirerek, *var olanı (masumiyetini) yeniden var eder* ve yeni bir kimlik kazanır.

Çağırma teorisi, özneye seslenen, öznenin arkasına döndüğü ve ardından kendisine seslenilirken kullanılan kavramları kabul ettiği toplumsal bir sahne görünmektedir. (Butler, 2005: 102) Özne ne zaman ve nasıl suçlu kendisine atfedip, kimliğinin bahşedilmesini umarak döner? Seslenen kişi yasaya önce döner ve "Konuşan kim?", "Neden dönmeliyim?", "Bana

seslenilirken kullanılan kavramları neden kabul etmeliyim?” sorularını soramaz. Dönme mantıksal denemeyecek bir anlamda zorunludur: çünkü bir kimlik vaat eder. Althusser’in kutsallaştırdığı bu çağırma, öznenin ideolojik kuruluşunu sağlayan “*ilâhi bir sestir.*” Tıpkı, Tanrının Petrus’u (ve Musa’yı) adlandırdığı sesiyle, polisin, istediğini yapan yayaya “Hey Sen oradaki!” diye seslenmesidir. Bu sesle yüz yüze gelmek üzere dönmenin ne gibi bir önemi vardır? Bu dönüş, otoritenin (efendinin) yüzünü görmeye ve onun tarafından gözetlenmeye (onaylanmaya) yönelik belli bir arzunun işaretidir. Yasaya baş eğmek kişinin süreğen varlığına narsise özgü bir şekilde bağlanmasının zorlayıcı sonucu gibi okunabilir. Egemen ideolojinin kurallarına “boyun eğmek”, suçlama karşısında masumiyetini kanıtlama zorunluluğuna boyun eğmek, kanıt talebine boyun eğmek, bu kanıtın uygulanışına boyun eğmek ve özne statüsünü, sorgulayıcı yasanın kavramları içinde ve onlarla suç ortaklığı yoluyla elde etmek olarak anlaşılabilir. O halde “özne” haline gelmek, suçlu varsayılmış olmak ve ardından masumiyet uğrunda çaba gösterip bunu ilan etmektir (Butler, 2005: 103-113).

Mazoşizm

Bilişsel uyumsuzluk ve sosyal karşılaştırma kuramları ile bilinen ünlü sosyal psikolog Festinger de, “insanların dünyaya ilişkin zayıf teorilerinin daha sağlam gözükmeleri için başkalarının onayını aradığını”, aşağılanmaların ussallaştırıldığını vurgular. Festinger’e göre, kimlik algımızı korumak için bilişsel uyumsuzluk duygusundan kaçınmaya çalışırız. Ne zaman dünyaya ilişkin çelişkili fikirlere düşsek, oluşan kaygı, bize davranışımızı ya da inançlarımızı değiştirmemiz gerektiği yönünde ipucu verir ki aynı anda iki şey düşünme tuhaflığını yaşamayalım. Genellikle inançlarımız değiştirmemiz daha kolaydır (Leslie, 2014: 167, 165 ve 157).

Fromm, bu durumdaki kişilerin bir yük olarak görmeye başladığı benliklerinden kurtulmanın yollarından birinin “*mazoşizm*” olduğunu söyler. Ben bunu “*özgürlükten sapma davranışı*” olarak tanımlamak istiyorum. Sapma, sapkınlık, heretik davranış olarak özgürlükten uzaklaşma... Mazoşizm konusunda Erich Fromm şunları söyler:

"Eğer birey, bu mazoşist isteklerini doyuracak (faşist ideolojide, "lider" e boyun eğmek gibi) kültürel kalıplar bulabilirse, kendisini, bu duyguları paylaşan milyonlarla birleşmiş görerek bir ölçüde güven kazanacaktır. Ama bu durumlarda bile, nevrozlu dışavurumlar ne ölçüde bir çözüme, mazoşist "çözüm" de ancak o ölçüde çözüm oluşturur. (...)

Coşkusal ve zihinsel rahatsızlıkların incelenmesi sayesinde şunu öğrenmiş bulunuyoruz: insan davranışlarını, kaygılar ya da diğer bazı dayanılmaz ruhsal durumların neden olduğu istekler yönlendirebilir."
(Fromm, 2015: 165).

Bu nevrozlu kişilerin duygularını milyonlarla paylaşma ihtiyacını "hayali ortak bileşen" yaratmak olarak tanımlayabilirim. Ya da, Goffman'ın ayrık rolleri anlatırken alıntıladığı "yağlı itaatkârlık"² kavramını buraya mı uyarlasak?

"Başka Seçenek Yok" Mesajı

Kimlik ve aidiyet sorunları konusunda uzman olan sosyolog Furedi'ye göre, riskli durumlar ölümcül korkulara kadar varabilen kaygı yaratır. "Dikkatli ol yoksa başına geleceklere katlanırsın!" biçimindeki kaygılar, "başka seçenek yok" mesajı taşır. Bu da önlem alma gereksinimi doğurur. Bu durumda da insan iradesinin rolü en aza indirgenmiş olur. (Furedi, 2014: 232) İradesi yok olan, güçlüye tabi olup ferahlama duygusu yaşamak isteyen özne ise, "koruyucu kendini sevdirmeye ihtiyacı" duyar. Psikolog Edward E. Jones'a ait bir kavram olan koruyucu kendini sevdirmede amaç, "kişinin akıbetini, beklenen düzeyin ötesinde iyileştirmek değil: potansiyel bir saldırının önünü kesmektir... uzak görüşlü bir savunma planlamasıdır" (Alıntılayan: Scott, 2014: 146) Efendisinin kapıda bekleyen potansiyel saldırısını savuşturmak ve huzura kavuşmak, yeni bir benlik kazanmak isteyen özne, "Daha önce bir hiçtim: artık bir insan oldum" biçiminde yanlış bilinç üretir. "Çoğu köle için, çoğunlukla, hayatta kalmanın anahtarı sözselsel ya da fiziksel meydan okuma dürtüsünü sıkı bir denetim altında tutmaktır. Kölenin efendisine meydan

² Cottrell, W. Fred (1940), The Railroader, Stanford: Stanford University Press, s.87. (akt. Goffman, 2014: 143)

okuduğu istisnai durumlarda, edim, sonunda samimi bir şekilde davranmış olmaktan kaynaklanan bir ferahlama yaratıyordu: bu duyguya muhtemelen sonuçlara ilişkin ölümcül bir korku karışsa bile.” (Scott, 2014: 308)

BUKALEMUN ETKİSİ VE AYNA BENLİK

Bir de yukarıda anlattıklarımın farklı bir benlik türü vardır, “bukalemun etkisi”nin görüldüğü ve “ayna benlik” olarak adlandırılan türü. Bazen davranışlarımız etrafımızdakilerin kontrolüne geçer. Bu, benliğin gizlice manipüle edilmesinde olur. Buna “bukalemun etkisi” adı verilir.

"Davranışlarımızın çevremizdekilere uygun olarak değişimine, deri rengini çevresiyle uyumlu olarak değiştirebilen egzotik sürüngene atfen, "bukalemun etkisi" denir ve bu deyim değişmek için yapılan bilinçli bir çabayı değil etrafımızdakileri otomatik olarak taklit etmemizi anlatır." (Hood, 2014: 237)

Bukalemun etkisinin daha bilinen adı “ayna benlik”tir.

"Ayna benlik terimi, 1902 yılında Amerikalı sosyolog Charles Horton Cooley tarafından, benliğin etrafımızdaki kişilerin düşünceleri tarafından şekillendirildiğini ifade etmek için kullanıldı. İnsanlar diğer insanların kavrayışına uydurmak için kendilerini şekillendirir: bunlar kişiden kişiye ve bağlama göre değişir. Eş, aile, patron, iş arkadaşları, sevgili, sevgi dolu hayranlar ve sokaktaki dilenci... Her biri onlarla etkileştığımız her an bize bir ayna tutar ve biz farklı bir benlik sunarız." (Hood, 2014: 96)

Ayna benlik, Cooley’den önce, bugün bu bağlantı/ilişki neredeyse unutulmuş olsa da, Adam Smith’in “ayna metaforu” ile ortaya çıkmıştı. Cooley ayna metaforundan yola çıkarak ayna benlik kavramını geliştirdi ve ün kazandı. Adam Smith, Cooley’ye esin kaynağı olan ifadesinde, “Kendi davranışlarımızın gözlemcisi olarak, bunların üzerimizdeki etkisinin ne olacağını düşündüğümüzü ve hareketlerimizin uygunluğunu, bir ölçüde

başka insanların gözüyle irdelediğimizi ve bunun yegâne ayna olduğunu" (akt. Jahoda, 2011: 201) söylüyordu.

OFFMAN VE YUNUS EMRE'DE BENLİK

Goffman ise "bozulmuş kimlik" ("damgalanmış kimlik") kavramını ortaya atmış ama bu kavramın içine birçok şeyi katmıştır. Burada, Goffman'ın "sosyal kimlik" ile "kişisel kimlik" ayrımı üzerinde durmak yeterlidir. Jenkins, Goffman'dan şu alıntıyı yapar: "Sosyal ve kişisel kimlik, her şeyden önce, diğer kişinin söz konusu kimliğe sahip bireyle ilgili olan endişelerinin ve tanımlamalarının parçasıdır" (Jenkins, 2016: 104).

Benlik ve kimlik kavramları "kendi" ve "kişi" kavramları ile karıştırılmamalıdır. Kendi, bireyin özel, bizzat deneyimidir: kişiyse dış dünyanın içinde ya da dış dünyaya açıkça görünendir. Ancak genellikle kendilik ile kişi kavramları arasındaki ayrım birbirine karıştırılır (Jenkins, 2016: 48, 49).

Her zaman söylediğimi, tam yeri geldiği için burada söylemeliyim. Sosyal bilimlerdeki pek çok açıklama ya da kuramı tarih içinde halk ve kanaat önderleri çok basitçe ifade etmişlerdir. Buradaki kendi ve kişi kavramlarını ya da benlik ve kimlik kavramlarını Yunus Emre çok anlaşılır biçimde ifade etmiştir: "Bir ben vardır bende, benden içeri!" Bugüne değin beden ve ruh ikiliği biçiminde algılanan bu ifadeyi aslında bu manada (da) anlamamız gerekir.

EFENDİ KÖLEYE MUHTAÇ

"Coşkulu Bir Suç Ortaklığı"

Köleleşme davranışının mazoşizm ile sadizmin ortak noktası olduğunu söylemiştik. Mazoşist eğilimlerin ortaya çıktığı en yaygın biçimler, aşağılık duygusu, güçsüzlük ve bireysel önemsizlik duygularıdır (Fromm, 2015: 155). Burada çoğu kez bir *neden uydurma* ve bir *ussallaştırma* da söz konusudur. Köleleşme ve köleleştirmenin iç içe girmiş, iki tarafı olan ve aynı anda gerçekleşebilen bir durum olduğunu vurgulamam gerekir. Köleleştiren egemen gücün ideolojisi, buyrukları, imaları ve mesajları, köleleşen teba

tarafından içselleştirilir. Tahakküme gönüllü boyun eğiş söz konusudur. Hatta “coşkulu bir suç ortaklığına ilişkin ikna edici kanıtlar” vardır. “Hâkim olan ile tabi olan arasındaki ilişkilerin resmi senaryosu yaranma formülleri, örtmeceler ve statü ve meşruluğa ilişkin itiraz edilmeyen iddialarla doludur” (Scott, 2014: 142). Althusser’in ünlü “çağırma teorisi” de, tebalaşan öznenin “kendisine karşı döndüğünü” ve otorite ile arasında bir suç ortaklığı olduğunu savunmaktadır.

Sadizm

Köleleştiren güç “büyük bütün” açısından baktığımızda sadizm değerlendirmesi gerekliliği ortaya çıkar. Sadist büyük güç yönetilene, köleye ihtiyaç duyar, ona muhtaçtır.

"Sadist, yönettiği kişiye (...) ölesiye gereksinim duyar çünkü kendi güçlülük duygusu bir başka kişinin efendisi olduğu olgusundan kaynaklanmaktadır. (...) Sadist (...) egemenliğine nesne olanlara karşı bir sevgi hatta şükran duygusu besler.

"(...) Aslında, onlara egemen olduğu için onları 'sevmektedir.' Maddi şeyler, övgü, sevme güvencesi, zekâ, akıl ya da ilgisiyle onları satın alır. Onlara her şey verebilir: ancak, özgür ve bağımsız olma hakkı kesinlikle verilemez.

"(...) Çocuk, altın bir kafese konmuştur, kafesi terk etmek istemediği sürece istediği her şeye sahip olabilir." (Fromm, 2015: 158-159)

Evet, *kafesi terk etmediği sürece özgürdür!* Tabi olan kendi özgürlük arayışında kısırılmış ve engellenmiştir artık. Sadist, Hegel’de “Efendi”dir. Butler, bunu şöyle açıklar: “Efendi hem kölenin araçsal beden statüsündeki maduniyetine, hem de gerçekte kölenin bedeninin efendinin bedeni olmasına gereksinim duyar. (...) Sen benim için beden ol, ama sen olan bu beden benim bedenim olduğunu bana söyleme.” (Butler, 2005: 41) Öyleyse ironi, efendinin zevk almak ve kendini kanıtlamak için bir köleye gereksinim duymasıyla başlar. Dolayısıyla, bağımsız bilincin hakikati kölenin sefil

bilincidir (Sennett, 2014: 146).

VİCDANSIZ BİR NESNE OLARAK İNSAN

Bireysel benliğin yok edilmesi (...) kişinin kendi dışında ve kendisinden daha büyük ve daha güçlü bir bütünün parçası haline gelmesi, onun içinde erimesi ve ona katılmasıdır. (...) *Kişi kendi benliğini bütüne teslim eder, benliğinin bütün güçlerini ve onurunu reddeder: ama içine karıştığı güce katkıda bulunmakla yeni bir güven ve gurur kazanmış olur.* (...) Karar vermekten kurtulmuştur, kendi beninin yazgısı için nihai sorumluluğu üzerinden atmıştır. (...) Kimliği, benliğini içine kattığı büyük bütün tarafından saptanır artık.³ (Fromm, 2015: 167-168)

Burada "vicdan" yok edildiği ve bizi de "özne" yapan vicdan olduğuna göre, yeni bir kavram üretebiliriz. (Althusser: "Vicdan hepimizi özne yapar"). *Kişi vicdansız bir nesneye dönüş(türül)müştür.* Kişi kendi kendisini köleleştirmiştir. Hegel'in sözünü ettiği "özköleleştirme" ile Nietzsche'nin bastırılıp içe hapsedilmiş özgürlük içgüdüleri olan "kara vicdan" budur. Hegel, tabiyeti "*kendini inkâr eden bağıllık*" olarak tanımlar.

Vicdanın yok olduğu bir yerde insan da insanlıktan çıkmış mıdır? Bizi biz ("özne") yapan vicdan olduğu için vicdanın olmadığı yerde insan(lığ)ın da yok olması gerekir. Özgür bir varlık olmadıktan sonra, köle konumunda yaşamak insanlık ile bağdaşmaz. Çağdaş post-yapısalcı ve post-modernist sosyolog Jean Baudrillard da "öznenin ortadan kaybolması ile gerçeğin ortadan kaybolmasının" aynı olduğunu vurguluyor.

"(...) öznenin ortadan kaybolma biçimi gerçeğin ortadan kaybolma biçiminin neredeyse aynısı. Gerçekten de öznenin ortadan kaybolmakta olduğu söylenebilir. Bir irade, özgürlük, temsil süreci olarak nitelendirilen öznenin, iktidar öznesi, bilgi öznesi, tarih öznesinin her yerde karşımıza çıkan, belirgin özellikler ve tözden yoksun bir özne yararına ortadan kaybolmaya başladığı söylenebilir. Bu sonuncuyu tamamıyla bilinçsiz, ruhtan yoksun bir et yığını yansıtan devasa bir zemine benzetebiliriz." (Baudrillard, 2012: 33)

³ Vurgulamalar bana ait. -Hulki Cevizoğlu

Ancak buna bir itiraz var. Daha doğrusu, insanın iki farklı boyutu birlikte taşıyabilecek psikolojik yapıya sahip olduğunu vurgulayan bir görüş var. İnsanın *bukalemun yapısı* burada bir kez daha ortaya çıkıyor.

Yaklaşık 450 yıl önce yaşamış Fransız düşünür ve devlet adamı Etienne de La Boetie⁴, “Özgürlük öylesine büyük ve öylesine hoş bir iyiliktir ki, bir kez kayboldu mu tüm kötülükler arka arkaya sıralanır” diyordu. La Boetie’nin çevirisini yaparken yorum da yapan Mehmet Ali Ağaoğulları ise şu itirazda bulunuyor:

“İlk bakışta, insanın özgür bir varlık olmamayı yeğleyerek insan olmamayı seçtiği sanılabilir. Oysa, burada insanın yeni bir tanımlanmasıyla karşılaşılıyor. İnsan, doğasını yitirmiş olmakla birlikte, bir bakıma hâlâ özgürdür: çünkü bu kez yozlaşmayı, yabancılaşmayı seçmiştir: seçimi yapan yine kendisidir.” (La Boetie, 2014: 24 ve 86)

Korkularını Maskeleye

Bu itiraz bağlamında, özgür insan (*gerçek insan*) ve yozlaşmış insan (*yabancılaşmış insan*) tek bir bedende birleşmiş oluyor! Ünlü Fransız filozof ve sosyolog Henri Lefebvre, iktidar ilişkilerinin ve yabancılaşmanın her gün yeniden üretildiğini söyler, ama yabancılaşma birçok bakımdan karışık bir kavramdır.

“Kaçış yoluyla yabancılaşma olduğu gibi, kaçmayarak yabancılaşmak da mümkündür. Bir başka birey karşısındaki yabancılaşmayı (tabii olma), global toplum karşısındaki yabancılaşmayı (bölünmeler, ikilikler), kendi karşısındaki yabancılaşmayı (yenilgiler, yoksunluklar, ketlenmeler), vb. birbirinden ayırmalıyız.”

“(…) En kötü yabancılaşma, mutlak yabancılaşma –tabii eğer bu kelimenin bir anlamı varsa- hareketin durmasıdır: Engelleme. Bu durma baştan çıkartıcı görünümler altında sunulabilir. Bir “hal”den daha rahat

⁴ Montaigne, La Boetie’yi “Kanımca çağımızın en büyük insanıdır” biçiminde tanımlamıştır.

olanı yoktur. Böylece, şeyleşme, sınır-durum, iyice tanımlanmış "hal", her yabancılaşmayı hem tanımlar hem de maskeler." (Lefebvre, 2015: 222)

Kişi korkularını maskeleyme ihtiyacıdadır. "Kişinin korkularını tasfiye etmesi, maskeleymesi, bu korkulara empatiyle yaklaşması, bağımlı kişilerin, yaşamlarındaki otoriteleri daha iyi anlamak ve değerlendirmek amacıyla kendilerine yönelik gerçekleştirdikleri eylemlerdir" (Sennett, 2014: 188).

SİYASAL HAYVAN

Siyasal hayvan (*zoon politikon*) deyimini Aristoteles'e aittir. Ünlü düşünür bu yakıştırmayı ile yaklaşık 2.350 yıl önce yaşadığı dönemdeki köle-efendi ilişkisini anlatıyor ve devlet yönetimine katılabilen özgür insan (vatandaş) ile katılamayan insanı (köleyi) ayırt etmek istiyordu.

"Tıpkı bazı hayvanların –arılar ve sığırlar gibi- sürüler veya koloniler halinde yaşamaları gibi insanlar da doğaları itibariyle sosyal varlıklardır. Aynen bir kurdu sürü hayvanı olarak tanımlayacağı gibi, Aristoteles "İnsan doğası itibariyle politik bir hayvandır" der." (Siyaset Kitabı, 2013: 41, 42)

La Boetie'nin "*Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev*" adlı eserini çeviren ve yorumlayan Prof. Dr. Ağaoğulları, bu görüşe katılmamakta ve "İnsan Aristoteles'in *zoon politikon* yakıştırmasına hiç uymaz. İnsanın doğasında siyasallığa ilişkin hiçbir şey yoktur, yani siyasetin özünü oluşturan hükmetmeye ve özellikle boyun eğip kulluklaşmaya doğru bir eğilim bulunmaz" demektedir (La Boetie, 2014: 72). Oysa buraya kadar yapılan tüm açıklamalar, farklı görünüm ve adlar altında da olsa, *zoon politikon*'un günümüzde de aynen geçerli olduğunu göstermektedir. La Boetie de, Aristoteles'e katılmakta ve insanı "*siyasal iktidarı oluşturup ona boyun eğen tek hayvan olarak*" görmektedir (La Boetie, 2014: 75).

GERİ DÖNÜŞTÜRÜLEMEZ ÇÖZÜLME

Sonuç olarak şunları söyleyebilirim. Statü sahiplerinin kendisini işlevsizleştirerek, yetkilerini “dışındaki bir güce” (yaygın olarak “üst güce”, daha güçlüye) devrederek “çözünmesi” söz konusudur. Örneğin bir meclis ya da bir grup, güçlü bir “çözücü”nün etkisiyle “çözünür” ve gücün içinde gözle görülemeyecek kadar küçük tanecikler halinde dağılarak *homojenliğini* (kendi kimliğini) yitirir.

Artık yeni bir “sosyal çözelti” oluşmuştur. Sosyal grubun “orbital yapısı” (atomlarının yoğun olduğu bölgeler) başka yapıyla, güçlüyle birleşerek “özdeşleşir”, yeni bir orbital yapıya dönüşür. Artık melez (hibrit) bir yeni sosyal yapı ortaya çıkmıştır.

Psikolojik açıdan bakınca, bu kimliksizleşmenin, “*dissosiyatif bozukluk*” yani kimlik, bellek ve algı duyumlarındaki bütünlüğün bozulmasının sonucu olduğunu söyleyebilirim.

Doğada kimyasal olarak pek çok olay tersine dönüştürülebilir ama bu olasılık çok düşüktür. Bu nedenle, kendini teslim etme “tersinir bir tepkime” değildir ve “*geri dönüştürülemez.*”

Kaynakça

Aurelius, Marcus (2016). *Düşünceler*, 9. Baskı, Çeviren: Şadan Karadeniz, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Baudrillard, Jean (2012). *Karnaval ve Yamyam*, Çeviren: Oğuz Adanır, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Butler, Judith (2005). *İktidarın Psişik Yaşamı (Tabiyet Üzerine Teoriler)*, Çeviren: Fatma Tütüncü, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Cioran, E.M. (2016). *Çürümenin Kitabı*, 5. Basım, Çeviren: Haldun Bayrı, İstanbul: Metis Yayınları.

Fromm, Erich (2015), *Özgürlükten Kaçış (Faşizm, Demokrasi ve Özgürlük Üzerine)*, Çev. Şemsa Yeğın, İstanbul: Say Yayınları.

Furedi, Frank (2014). *Korku Kültürü (Risk Almamanın Riskleri)*, Çeviren: Barış Yıldırım, 2. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Goffman, Erving (2014). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, Çeviren: Barış Cezar, 3. Basım, İstanbul: Metis Yayınları.

Hood, Bruce (2014). *Benlik Yanılsaması (Sosyal Beyin, Kimliği Nasıl Oluşturur?)*, Çev. Eyüphan Özdemir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Jahoda, Gustav (2011), *Sosyal Psikoloji Tarihi*, Çeviren: Şeyda Başlı, İstanbul: T. İş Bankası Kültür Yayınları.

Jenkins, Richard (2016). *Sosyal Kimlik (Bir Kavramın Anatomisi)*, Çeviren: Gül Bostancı, İstanbul: Everest Yayınları.

Kelly, Paul vd. (2013). *Siyaset Kitabı*. Çeviren: Tarık Sadak, İstanbul: Alfa Yayınları.

La Boetie, Etienne de (2014). *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev*, 4. Baskı, Çeviri ve Yorum: Mehmet Ali Ağaoğulları, Ankara: İmge Kitabevi.

Lefebvre, Henri (2015). *Gündelik Hayatın Eleştirisi-2 (Gündelik Hayat Sosyolojisinin Temelleri)*, 2. Baskı, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Sel Yayıncılık.

Leslie, Ian (2014). *Doğuştan yalancı (Neden Yalan Söylemeden Yaşayamıyoruz?)*, Çeviren: Erhan Derya Kibaroglu, İstanbul: NTV Yayınları.

Scott, J.C. (2014). *Tahakküm ve Direniş Sanatları (Gizli Senaryolar)*, 2. Baskı, Çeviren: Alev Türker, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sennett, Richard (2014). *Otorite*, 4. Baskı, Çeviren: Kamil Durand, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Tekeli, S. ve ark. (2015). *Bilim Tarihine Giriş*, 9. Basım, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Wagner, Peter (1996). *Modernliğin Sosyolojisi (Özgürlük ve Cezalandırma)*, Çeviren: Mehmet Küçük, İstanbul: Sarmal Yayınevi.